ResearchGate

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: https://www.researchgate.net/publication/293283993

Old Uyghur Turks' concept of Devil

Article · January 2013

CITATIONS
0

READS
138

1 author:

Hüseyin Yıldız
Ordu Üniversitesi
11 PUBLICATIONS **11** CITATIONS

SEE PROFILE

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

peripatetics View project

All content following this page was uploaded by Hüseyin Yıldız on 26 March 2019.

The user has requested enhancement of the downloaded file.

ESKİ UYGUR TÜRKLERİNDE ŞEYTAN KAVRAMI

Old Uyghur Turks' Concept of Devil

Hüseyin YILDIZ*

ÖZ

Türklerin tarihin değişik dönemlerinde inanmış oldukları Maniheizm, Budizm, Hristiyanlık, Musevilik, İslamiyet gibi dinlerde önemli bir yer tutan kavramlardan biri de şeytandır. Türkçede dönemine göre farklı kelimelerle ifade edilen bu kavram, zaman zaman atasözü ve deyimlerde de kendine yer bulmuştur. Özellikle Eski Uygurca döneminde o dönemin Maniheist ve Budist inanışlarının bir gereği olarak şeytan için pek çok adlandırma yapılmış; sonraki dönemlerde ise bu adlandırmalar azalmıştır. Eski Uygurcada geçen şeytanla ilgili kelimeler *amanizi, amanuşi, asuri, ayna, basaman, butı, çantani, çitriçiri, daka, erklig kan, erklig ölümlüg şmnu, gopali, haimavadi, içgek, kalaşatari, karmasırıştı, katadakini, katanggatamali, katapudani, kilimbi, kimavati, kumbantı, kutayu, madar, maĥaruk, manir, maruti, ongjın, özüt, pançalakanti, pançalakari, pançali, pançaşiki, pançiki, pantaraki, paranati, patar, pret, pudani, rakşas, şamika, şımnu, tinki, tupalı, upakati, uru, yaksa, yek* vb. şeklinde sıralanabilir. Bu kelimelerin bir kısmı Türkçe kökenliyken; çoğu, Sanskritçe başta olmak üzere Toharca, Soğdça gibi yabancı dillerden alıntılanmıştır. Bu çalışmada Eski Uygurca eserlerde geçen şeytan ile ilgili kelimelerden hareketle; öncelikle şeytanın adlandırılması ve ilgili kelimelerin kavramsal gruplandırılması ortaya konacak; böylelikle de Eski Uygur Türklerinin *şeytan* kavramını nasıl algıladıkları tespit edilmiş olacaktır. Tespit edilen verilerden hareketle Eski Uygur Türklerinin şeytanı kitabî dinlere nazaran farklı algıladıkları söylenebilir. Onlara göre, şeytanın türleri, kendi içinde sınıfları, prensleri ve komutanları bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Eski Uygurca, kavram alanı, şeytan, Budizm, Maniheizm.

ABSTRACT

Throughout history different religions as Manichaeism, Buddhism, Christianity, Judaism and Islam had been accepted by different Turkic tribes and nations. In all these religions one of the most important concept is the Devil. Thus this concept existed in various forms in Turkish according to the era. In time the concept also took place in proverbs and idioms. Especially old Uyghur Turks gave many names to the Devil as a consequence of their Buddhist and Manichaean beliefs. After years the number of namings for the Devil decreased.

The words related to the Devil in Old Uyghur language can be listed as follows: "*amanizi, amanuşi, asuri, ayna, basaman, butı, çantani, çitriçiri, daka, erklig kan, erklig ölümlüg şmnu, gopali, haimavadi, içgek, kalaşatari, karmasırıştı, katadakini, katanggatamali, katapudani, kilimbi, kimavati, kumbantı, kutayu, madar, maĥaruk, manir, maruti, ongjın, özüt, pançalakanti, pançalakari, pançali, pançaşiki, pançiki, pantaraki, paranati, patar, pret, pudani, rakşas, şamika, şımnu, tinki, tupalı, upakati, uru, yaksa, yek* etc. Although some of these words are originated from Turkish, most of them are taken from especially Sanskrit and others from Sogdian and Tokharian. In this article based on words related to the Devil in old Uyghur texts, firstly the naming expressions for the Devil are examined and categorized in conceptual groupings, and then old Uyghur Turks' perception of the Devil is discussed. Based on this discussion it is proved that their perception is much more different than the perception of divine religions. Lastly the kinds of devil and hierarchy among them according to Uyghurs' perception are explained.

Key Words

Old Uyghur language, the scope of concept, devil, Buddhism, Manichaeism.

* Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Dili Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi, hyildiz@gazi.edu.tr

Giriş

Dünya dillerinde *Abaddon, Adramelech, Ahpuch, Ahriman, Amon, Apollyon, Asmodeus, Astaroth, Azazel, Baalberith, Balaam, Baphomet, Bast, Beelzebub, Behemoth, Beherith, Bile, Chemosh, Cimeries, Coyote, Dagon, Damballa, Demogorgon, Diabolus, Dracula, Emma-O, Euronymous, Fenriz, Gorge, Haborym, Hecate, Ishtar, Kali, Lilith, Loki, Mammon, Mania, Mantus, Marduk, Mastema, Meiek Taus, Mephistopheles, Metztli, Mictian, Midgard, Milcom, Moloch, Mormo, Naamah, Nergal, Nihasa, Nija, O-Yama, Pan, Pluto, Proserpine, Pwcca, Rimmon, Sabazios, Saitan, Sammael, Samnu, Sedit, Sekhmet, Set, Shaitan, Shiva, Supay, T'an-Mo, Tchort, Tezcatlipoca, Thamuz, Thoth, Tunrida, Typhon, Yaotzin, Yen-Lo-Wang* (wk) kelimeleriyle karşılanan **şeytan** kavramı, Türkçede tarihten bugüne farklı şekillerde ifade edilegelmiştir. Bu şekillerin sıklığının temel sebepleri arasında, Türklerin oldukça geniş bir coğrafyada hüküm sürmeleri, bu coğrafyada yaşayan komşularıyla kültür alışverişindeki çeşitlilik ve tarih boyunca inanç sistemlerinin değişmesi gösterilebilir.

Hristiyanlarda Ortaçağda Tanrı'nın gözünden düşmüş bir melek olan, Manicilikte cezalandırıcı nitelikte olup kurbanlarının karşısına tiksindirici yönüyle çıkan, İslam öncesinde *yılan* ve *tavus kuşu*yla özdeşleştirilen, Haricîlerden şeytana aşırı bağlılık gösteren Yezidîlerde *melek-i tâvus* ya da *tâvus el-melâike* şeklinde adlandırılan (Tez, 2008: 130-132), Kur'an'da başı cehennemdeki zakkum ağacının tomurcuklarına benzetilen (And, 2008: 277) şeytan; Türk kültüründe de bulunmaktadır. Türk dilinde Karahanlı Türkçesinden beri var olan, günümüzde de her lehçede izi sürülebilen *şeytan* kelimesi İbranice "düşman" anlamındaki *haşatun*'dan gelmektedir (Tez, 2008: 130).

Türk kültüründe şeytan kavramıyla ilgili bibliyografyada Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu'nun iki çalışması dikkati çekmektedir. Çobanoğlu'nun *Türk Halk Kültüründe Şeytan Telakkisi Üzerine Tespitler* başlıklı ilk çalışmasında şeytan kavramının evrensel ve Türk halk kültürüne özgü özellikleri ele alınarak, temelde 12 özellik tespit edilmiştir (Çobanoğlu, 2009: 269-282):

1. *İnsan kılığına giren şeytan (anthropomorphic devil) motifi.*
2. *İnsan veya hayvan kılığına giren ve "gittikçe ağırlaşan şeytan".*
3. *Şeytanın kimliğini açığa çıkaran ayakları, boynuzları ve kuyruğudur.*
4. *Şeytan/lar hamamlarda veya kırsalda yapılan düğünlerde dans ederler.*
5. *Şeytan girdiği değişik kılıkla insanları aldatır ve ölmelerini sağlar.*
6. *Hayvan kılığına giren şeytan (zoomorphic devil) motifi.*
7. *Kuş kılığında şeytan (ornithomorphic devil) motifi.*
8. *Çocuklar şeytan ve benzeri olağanüstü varlıkları daha kolayca görebilirler.*
9. *Köpekler şeytan ve benzeri olağanüstü varlıkları kolayca algılayıp görebilirler.*
10. *Şeytan cansız varlıkların kılığına da bürünür.*

11. *Şeytan yılan ve kurbağa gibi sürüngen varlıkların kılığına da bürünür.*
12. *Hayvan kılığına giren şeytan, yolcuyu takip eder ve onu korkutup bunaltır.*

Çobanoğlu; Üno Valk'ın 2001'de doktora tezi olarak hazırladığı ve Türkçeye *O Siyah Beyefendi: Eston Halk Dininde Şeytanla İlgili Dışavurumlar ve Kabuller* şeklinde çevrilebilecek olan çalışmasından seçilen 14 temel özellikten hareketle *Karşılaştırmalı Halkbilimi Bağlamında Eston ve Türk Folklorunda Şeytan Tasarımları* başlıklı makalesini oluşturmuş ve *Eston* ve *Türk* folklorunda şeytanla ilgili inançları veya iki kültürde yer alan şeytan kavramsallaştırma ve tasarımlarını, benzerlik ve farklılıkları bakımından karşılaştırmıştır (Çobanoğlu, 2010: 157-159).

Türk kültüründe şeytan kavramıyla ilgili yeni bir çalışma olacak olan bu makalede Eski Türkçede şeytan için kullanılan kelimeler[1] ele alınarak, bunlar üzerinden değerlendirmeler yapılacaktır[2].

Türk halk kültüründe şeytan kavramının oluşmasında Şamanist inançlar başta olmak üzere yer altı dünyasının kötü ruhlarının hâkimi konumundaki '*Erlik'* ve yine onun kötülük timsali adamlarına ve çeşitlenmelerine Türk halk inançları başta olmak üzere masal, mit, destan, efsane ve memoratlarda sıkça rastlanmaktadır. Şeytanların İslamiyet öncesinden beri gelen adları olarak, günümüzde de Anadolu'da yaşayanlara *Demirkıynak* ve *Yozaldıran* örnek verilebilir (Çobanoğlu, 2010: 158). Ancak yapılan taramalardan elde edilen verilere göre Türkçede şeytan için kullanılan kelimelerin çoğu alıntı olup kökeni Türkçe olan çok az kelime bulunmaktadır. Bunda temel sebep, bizce şeytanın inanışlara has bir kavram olması ve Türklerin inançlarının da etkilenmelere göre çeşitlilik göstermesidir. Komşu kültürlerle kelime alışverişinde bulunurken Türkçe, bazen iki komşu arasında aracı vazifesi de üstlenebilmektedir. Bu durumun bir örneği bu çalışmanın konusuna da uygun düşmektedir. Sözgelimi Arapça kaynaklı şeytan kelimesi önce Türkçeye, oradan da Kıbrıs Rumcasına geçerek **šeithάnis** "Şeytan" (Öztürk, 2005: 111) biçimini almıştır.

Söz konusu kavram, Büyük Türkçe Sözlük'te "*Ar.* şeytān: 1. *din b.* Hz. Âdem'e secde etmediği için cennetten kovulan, insanları Allah'ın emirlerine karşı kışkırtan, kötülüğe yönelten cin, iblis. 2. *mec.* Kötü düşünceli, kötü niyetli kimse. 3. *sf. mec.* Çok kurnaz, uyanık (kimse)." (*Güncel Türkçe Sözlük*); "*İng.* **devil**: Halk efsanelerinde ve sonraki büyük dinlerde kötülüğün simgesi. Tiyatroda bu rolü oynayanlar, bütün yanlarında korkunç yüzler bulunan deriden özel giysiler giyerlerdi." (*Gösterim Sanatları Terimleri Sözlüğü*), "Türk kukla tiyatrosunda kötü ruh simgesi olan tip." (*Gösterim Sanatları Terimleri Sözlüğü*) (BTS) şeklinde anlamlandırılır.

Türkçede şeytan kavramı için yüzlerce kelime bulunmaktadır (Yıldız, 2011); ancak bunların çoğu günümüzde kullanılmamakta, izlerine yalnız tarihî metinlerde rastlanmaktadır. Bu metinler incelendiğinde özellikle Budist – Maniheist etkisinde olan Eski Uygur Türklerindeki Sanskritçe

alıntılar sayıca çokluğu bakımından dikkati çeker.

VERİ

Eski Türkçede Şeytan Kavram Alanı İçin Kullanılan Kelimeler

Köken Bakımından Şeytanla İlgili Söz Varlığı

Eski Türkçede şeytan kavram alanı çerçevesinde kullanılan kelimeler arasında Türkçe kökenli olanlar oldukça sınırlı kalırken, Sanskritçe olanların çokluğu da önemli olan bir diğer noktadır. Sanskritçe dışında Toharca ve Soğdça alıntılar da bulunmaktadır.

Türkçe

Eski Türkçedeki şeytan kavram alanına ait tespit edilebilen Türkçe kökenli kelimelerin sayısı üçtür.

içgek: 1. Şeytan, iblis, kötü ruh. (ETS, 97; UAY, 497); **içgäk** Şeytan, iblis, çok içen. (EUTS, 59); **içkek** 1. Şeytan, iblis, kötü ruh. (ETS, 97); **içkäk** Şeytan, kötü ruh, vampir. (EUTS, 59); Yarasa, şeytan. (TSD, 243).

özüt: Can, ruh; şeytan. (TSD, 447).

yek: 1. Şeytan. 2. Peri. (ETS, 244; EUTS, 190; UAY, 800); **yek** (Skr. *yakkha)* Şeytan. (Mayt, 506); **yek içkek** (birlikte) Şeytan ve vampirler. (ETS, 244); **yek ongcın** (birlikte) Şeytanlar. (ETS, 244); **yäk, yä:k** (br.) Obur, şeytan. (ETG, 310); Şeytan, doğa üstü varlık; Sanskritçe *yakşa.* (İKP, 232); Şeytan anlamında kullanılan *yek,* kaynaklarda ölüm tanrısına yardımcı olan bir varlık olarak geçmektedir. Burada, şeytan ölen canlıya çeşitli işkenceler yapmaktadır. *üç yekler maŋa yakın kelip birisi uruk üze boyunımın badı birisi tolkakda tınımın altı birisi bedük berke üze mini töz töpüre uru iki iligimin kataru bap* (AY/7-8/18-22-1) "Üç şeytan bana yaklaşarak birisi ip ile boynumu bağladı, birisi torbada canımı aldı, birisi büyük bir kamçı ile benim tamamen iki elimi sıkıca bağlayıp". *men igledükde eŋ başlayu maŋa tört yekler yakın kelti biregüsi bedük berke tutmış ikintisi uruk tutmış üçünçi tolkak tutmış törtinçi bir kök tonlug atlıg beg erti* (AY/5-6/21-23-1-3) "Ben hastalandığım zaman en başta bana dört şeytan yaklaştı birisi büyük kamçı tutmuş, ikincisi ip tutmuş, üçüncüsü torba tutmuş, dördüncüsü de mavi elbiseli atlı bir bey idi" (Tokyürek, 2009: 190; TSD, 679).

Sanskritçe

Eski Türkçedeki şeytan kavram alanına ait Sanskritçe kökenli kelimelerin sayısı 97'dir.

amanuşi: (< *Skr. amanusya*) (dini) İnsan olmayan, şeytan yaratığın adı, iblis (ETS, 12) → **amanizi** Şeytan adı. (ETS, 12; EUTS, 9; TSD, 23) → U.II.66.34

anpi: < *Skr. ?* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 676).

aparačite: < *Skr. Aparājita* Name verschiedener Dämonen [Çeşitli şeytanların adı] (Dış, 635, 639).

araši: < *Skr. Rāśi (?)* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 643).

asuri: (< *Skr. asura*) Cin, iblis, şeytan. (ETS, 20; UAY, 388), *(<Toh. asure)* Cin, şeytan. (TSD, 40); **asur** (< *Skr. asura*) Cin, iblis, şeytan. (ETS, 20), *(<Toh. asure)* Cin, şeytan. (TSD, 40); **asure** < *Skr. asura* [Şeytan grupları için bir isim] (Dış, *a.-lar* 758, 762); cin, dev (EUTG, 553); Uyg. *asur, asuri*: devler, yer ile gökten hasıl olmuş devler (EUTG, 630); **ETü.** *asurı* "asura"

= **Skr.** *asura*, *asura-gati* = **Çin.** 阿修羅趣 "*axiuluó qù*" (SH 138b), 阿修羅 "*axiuluó*", 阿修羅道 "*axiuluó dào*" (SH 285a), 修羅 "*xiuluó*" (SH 321a), 修羅界 "*xiuluó jiè*" (Gakkai 2002, world of asuras) = **Tib.** *lha ma-yin* (J. Hopkins) = **Sgd.** *"s'wr, asur, "swr* (SD 10b) = **Toh.** A *asur* (Laut 1986, 126) Asura, 修羅 "*xiuluó*" asıl anlamı "bir ruh, ruhlar ya da tanrılar, genellikle büyük ifritler, tanrıların düşmanı, özellikle Hindistan'daki savaşçılar" olarak tanımlanır. Onlar tanrı olmayan, çirkinler olarak gösterilir (SH 285a, Edg. 84b). Dört doğum şekline göre isim alırlar. Bunlar, Sumeru Dagı'nın kuzeyinde yerleşmişlerdir. Asuralar burada hüküm sürerler ve tanrılar gibi sarayda yaşarlar. 阿修羅道 "a*xiuluó dào*" "altı hayat şeklinden biri" olarak gösterilirler (SH 41a, 285a-b, 321a, 138b) [Tokyürek, 2011: 381].

atavake: < *Skr. Āṭavaka* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 681).

avate: < *Skr. *Avata* Name eines Yakşa [Bir şeytan adı] (Dış, 661).

baradivači: < *Skr. Bharadvāja* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 675).

baru: < *Skr. Bharu* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 656).

basaman: (< *Skr. vāisravana*) Özel isim, kuzey ülkeleri himaye altına alan şeytanların lideri. (ETS, 32).

bumi: < *Skr. Bhūma* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 569).

butı: (< *Skr. bhūta*) Cin, peri. (ETS, 52); **buti** (< *Skr. bhūta*) Cin, peri, umacı. (ETS, 52).

čakaladibi: < *Skr. ?* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 415).

čanaršabi: < *Skr. Jinarṣabha* Name eines Yakşa [Bir şeytan adı] (Dış, 682).

čanḍani: < *Skr. Candana* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 675; *č. yäk* 636).

čitre-čiri: < *Skr. Citrasena* Name eines Yakşa [Bir şeytan adı] (Dış, 682); **çitriçiri** Şeytanlardan birinin adı (ETS, 62).

çantani: (< *Skr.*) Şeytanlardan biri (ETS, 58).

d(a)rmaniḍe: < *Skr. Dharmanada* Name eines Yakşa [Bir şeytan adı] (Dış, 670).

d(a)rmapali: < *Skr. Dharmapāla* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 642).

daka: (< *Skr. dāka*) Ruhlar, şeytanlar. (ETS, 67); **dakini** (< *Skr. dākini*) Ruhlar, şeytanlar. (ETS, 67).

danadati: < *Skr. Dhanadatta* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 318).

danike: < *Skr. Dhaṇika* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 318).

ḍartalome: < *Skr. *Dhṛtaloma (?)* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 637).

dingi: v. *dirgi* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, *d. yäk* 517); **dirgi** < *Skr. Dīrgha* (Dış, *d. yäk* 684).

ḍirgašakuti: < *Skr. Dīrghaśakti* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 683).

goḍayu: < *Skr. Godhāya (?)* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 656).

gopale: < *Skr. Gopāla* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 680).

gopali: (< *Skr. gopāla*) Şeytan, iblis. (ETS, 85).

haimavati: < *Skr. Haimavata* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 679); **ĥaimavadi** Bir şeytan adı. (ETS, 89; EUTS, 54; Mayt, 391); **ĥaymavati** (< *Skr. haimavata*) Bir şeytan adı. (ETS, 89); **himavati** v. *haimavati* (Dış, 584).

išani: < *Skr. Īśāṇa* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 675).

kalaşatari: (< *Skr. kalasodara*) Bir şeytan adıdır. (ETS, 109; EUTS, 108); **kalaşotari** (< *Skr. kalasodara*) Bir şeytan adıdır. (ETS, 109).

kalmašapadi: < *Skr. Kalmāṣapāda* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 638).

kamaširišti: < *Skr. Kāmaśreṣṭha* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 676).

kanḍaka: < *Skr. Kaṇḍhaka* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 677).

kanḍirakovinḍi: < *Skr. Khadirakovida* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 680).

karmasırıştı: (< *Skr. kamasrestha*) Bir şeytan adı. (ETS, 110).

katadakini: (< *Skr. kata-dākini*) Bir şeytan adı. (ETS, 110).

katale: < *Skr. Kaṭāla* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 518).

katanggatamali: (< *Skr. katañkatamali*) Bir şeytan adı. (ETS, 110).

kati: < *Skr. Kāla* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 645, 661); **kaṭi** v. *kati* (Dış, 570).

kilimbi: (< *Skr. hidimba*) Bir şeytan adı. (ETS, 116; EUTS, 73).

kimavati: (< *Skr. hidimba*) Bir şeytan adı. (ETS, 116).

kimbini: < *Skr. Kumbhīra* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, *k. yäk* 663).

kinikanta: < *Skr. Kunikaṇṭha* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 677).

kopili: < *Skr. Kapila* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 647).

kumbante: < *Skr. Kumbhāṇḍa* **kumbantı** (< *Skr. kumbhanda*) Şeytan gruplarından biri (ETS, 123; UAY, 570); **kumbhanda** insanı hırsla yiyip bitiren şeytani ruhlar (Tokyürek, 2011: 393).

kutayu: (< *Skr.*) Bir şeytan adı. (ETS, 123).

m(a)horagi: < *Skr. mahoraga* Klasse von Dämonen [Bir şeytan sınıfı] (Dış, *m.-lar* 759, 763).

mahagirase: < *Skr. Mahāgrāsa* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 644).

man(i)baḍre: < *Skr. Māṇibhadra* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 669).

mananiki: < *Skr. Mānâṅka (?)* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 676).

maničari: < *Skr. Māṇicara* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 678).

manir: < *Skr. Maṇi* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 678).

mantale: < *Skr. Mātali* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 684).

māra: şeytan, aslında aşk ve ölüm tanrısıdır. Budizmde nirvanaya ulaşmaya engel olan ihtirasları ifade eder (EUTG, 635).

mičukamala: < *Skr. ?* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 318-9).

naḍaki: < *Skr. Naḍaka (?)* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 641, 647).

nanḍake: < *Skr. Nandaka* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 651).

pançalakanti: (< *Skr. pancālaganda*) Bir şeytanın adı. (ETS, 177).

pançalakari: (< *Skr. pançalakari*) Önde gelen şeytanlardan birinin adı. (ETS, 177).

pançali: (< *Skr. pançala*) Önde gelen şeytanlardan birinin adı. (ETS, 177).

pançaşiki: (< *Skr.*) Bir şeytanın adı. (ETS, 177; UAY, 645); Gökte bir mızıkacı (Skr. *pancaşikha*) (Mayt, 450).

pançiki: (< *Skr. pançika*) Bir şeytanın adı. (ETS, 177; *Skr. päṅgciḳa* EUTS, 104; UAY, 645).

panḍaraki: < *Skr. Pāṇḍaraka* (Dış, *p. yäk* 645); **pantaraki** (< *Skr. pandaraka*) Bir şeytanın adı. (ETS, 177).

paranati: (< *Skr. paranada*) Bir şeytanın adı. (ETS, 177).

patar: (< *Skr.*) Bir şeytanın adı. (ETS, 178).

prštaka: < *Skr. ?* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 319).

račabadre: < *Skr. Rājabhadra* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 648).

rakšas: < *Skr. rākṣasa* Dämon [Şeytan] (Dış, *r.-lar* 738, 757-8); **raḳşas** (< *Skr. raksas*) Şeytan adı. (ETS, 181; EUTS, 126; UAY, 648).

sančayi: < *Skr. Saṃjaya* Name eines Dämonenprinzen [Bir şeytan prensinin adı] (Dış, 622).

šankara: < *Skr. Śaṅkhila* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 414).

šaravadi: < *Skr. Śarāvatī (?)* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 584).

satagiri: < *Skr. Sātāgiri* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 679).

siki: < *Skr. Siṃha* Name eines Dämonengenerals [Bir şeytan generalinin adı] (Dış, 414).

šilabaḍre: < *Skr. Śīlabhadra* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 639).

sinhabale: < *Skr. Siṃhabala* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 658).

širibaḍari: < *Skr. Srībhadra* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 650).

subumi: < *Skr. Subhūma* Names eines Dämonengenerals [Bir şeytan generalinin adı] (Dış, 569).

sumani: < *Skr. Sumana* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 684).

sunetre: < *Skr. Sunetrā* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 671).

supr(a)čari: < *Skr. Supracāra* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 670).

surasadiri: < *Skr. Surāṣṭra* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 517).

susara: < *Skr. Susara / susāra (?)* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 670).

şamika: (< *Skr. samika*) (Dini) Bir şeytanın adı. (ETS, 197).

tarkanatake: < *Skr. Trikhaṇṭaka* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 685-6).

traventi: < *Skr. Triveda (?)* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 668).

tupali: < *Skr. Triphalin* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 685).

upakadi: < *Skr. Upakāla* Name eines Dämons [Bir şeytan adı] (Dış, 570); **upakati** (< *Skr.upakāla*) Bir şeytan adı. (ETS, 224); **upakati** v. *upakadi* (Dış, 661).

upapančiki: < *Skr. Upapañcaka* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 679).

upasiki: < *Skr. Upasiṃha* Name eines Dämonengenerals [Bir şeytan generalinin adı] (Dış, 414).

urumuki: (< *Skr.urumukha*) Bir şeytan adıdır. (ETS, 225).

varuni: < *Skr. /Varuṇa* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 634, 674).

vati: < *Skr. Vaḍi* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, 660, 669).

vaymanuki: < *Skr. Vaimānika* Beiname eines Dämon [Şeytan için bir sıfat] (?) (Dış, 738-9).

yäk: < *Skr. yakṣa* Dämonen, einer der acht Gefolgschaften [Şeytan, sekiz hizmetkardan biri] (Dış, *araši y.* 643; *avati y.* 661; *beš ming y.-lär* 665-6; *bo ulug y.-lärning* 671; *bo y.-lär* 223, 320, 416, 519, 572, 586; *bo y.-lär urungutları* 324; *čanḍani y.* 636; *dingi y.* 517; *ḍirgi y.* 684; *gopale y.* 681; *kapili y.* 647; *kimbini y.* 663; *kati y.* 645; *panḍaraki y.* 645; *säkizinč y.* 659; *tarkanatake atl(ı)g y.* 686; *törtägü y.-lär urungutları* 412-3; *tört ulug y.-lär urungutları* 220, 316, 568, 582; *upakati atl(ı)g y.-lär* 661-2; *vaḍi y.* 660; *yakši atl(ı)g y.* 665; *y. kuvragı birlä* 685; *y. kuvragı üz-ä* 476-7; *y.-lär* 92, 667, 737, 738, 740, 757, 761; *y.-lär kuvragınıng eligi* 469; *y.-lär süüsining tünägülüki* 484-5; *y.-lär tilinčä* 534; *y.-lär urungutları* 515-6); **yaksa**(< *Skr. yaksa*) Bir şeytan sınıfı. (ETS, 238); **yakşa** (< *Skr. yaksa*) Bir şeytan sınıfı. (ETS, 238; UAY, 786); **yakşa** < Skr. *yakṣa* Bir cins şeytan. (ETG, 308); **yakśa** Uyg. yek şeytan (EUTG, 640)

yakše: < *Skr. Yakṣī* Name eines Dämonen [Bir şeytan adı] (Dış, *y. atl(ı) g yäk* 664-5).

Toharca

Eski Türkçedeki şeytan kavram alanına ait Toharca kökenli kelimelerin sayısı ikidir.

madar: (< *Toh. mātār* < *Skr. makara*) Şeytan, iblis. (ETS, 153 / *Moğ. matar* EUTS, 85; TSD, 393).

pret: (< *Toh. preta*) Şeytan. (ETS, 178; EUTS, 105; UAY, 647); (Aç) ruhlar (Mayt, 451); **pretalar** "aç ruhlar" (Tokyürek, 2011: 393); **preta** Uyg. *prit*: ruh, cin, beş varlık şeklinden biri (EUTG, 637).

Soğdça

Eski Türkçedeki şeytan kavram alanına ait Soğdça kökenli bir kelime vardır.

şamnu[3]: Şeytan. (ETS, 197; EUTS, 142; UAY, 674); **şimnu** (< *Soğd.*) Şeytan, ruh. (ETS, 197); **şmnu** Şeytan. (ETS, 198; ETY, 855; Mayt, 464); **şmnū** EUTS, 143); **şumnu** Şeytan. (EUTS, 143); **şmnuluġ** Şeytani. (ETS, 198); **ş(ə)mnu**, **ş(ı)mnu**, **śəmṇū** (br.) < Hıristiyan Soğ. **şimanu (şmnw)** Şeytan (ETG, 296); **şimanu** Uyg. *şımnu*: şeytan (EUTG, 638).

Diğer

Eski Türkçe kaynaklarda kökeni net olarak belirtilmemiş aşağıdaki ke-

limeler de şeytan kavram alanına ait olarak kullanılmaktadır.

ayna: Şeytan. (ETS, 26; EUTS, 19; TSD, 51).

manir: Şeytanlardan biri. (ETS, 154).

ongjın: Şeytan, iblis, fena ruh (ETS, 165; EUTS, 95).

tinki: Bir şeytan adı. (ETS, 209).

tupalı: Bir şeytan adı. (ETS, 215).

uru: Bir şeytan adı. (ETS, 224 / EUTS, 174).

Şeytan Kavram Alanıyla İlgili Tematik Sınıflandırma

Eski Türkçenin veritabanında şeytan kavram alanı içinde bulunan kelimeler gruplandırıldığında karşılaşılan tablo dönemin şeytan algısı hakkında fikir vermektedir:

Genel Anlamıyla Şeytan

Şeytan genel kavramı için kayıtlarda *rakšas*, özellikle de *yek* kelimelerinin kullanıldığı görülmektedir.

rakšas: < *Skr. rākṣasa*

yäk: < *Skr. yakṣa*

Bir Şeytan Adı

Eski Türkçe kayıtlarda "Bir şeytan adı", "Name eines Dämonen" veya "Name eines Yakşa" şekillerinde anlamlandırılan pek çok kelime bulunmaktadır. Buradan anlaşılan, şeytanın birçok türü, adı veya sıfatı bulunduğudur: *anpi, aparačite, araši, atavake, avate, baradivači, baru, bumi, čakaladibi, čanaršabi, čanḍani, čitrečiri, d(a)rmaniḍe, d(a)rmapali, danadati, danike, ḍartalome, dingi, ḍirga şimanu Uyg. şımnu: şeytan (EUTG, 638).akuti, dirgi, goḍayu, gopale, haimavati, himavati, išani, kalmašapadi, kamaširišti, kanḍaka, kanḍirakovinḍi, katale, kati, kaṭi, kimbini, kinikanta, kopili, mahagirase, man(i)baḍre, mananiki, maničari, manir, mantale, mičukamala, naḍaki, nanḍake, panḍaraki prštaka, račabadre, sančayi, šankara, šaravadi, satagiri, siki, šilabaḍre, sinhabale, širibaḍari, subumi, sumani, sunetre, supr(a)čari, surasadiri, susara, tarkanatake, traventi, tupali, upakadi, upakati, upapančiki, upasiki, varuni, vati, vaymanuki, yakše…*

Bir Şeytan Komutanının Adı

Eski Türkçe kayıtlardan şeytanın yardımcıları olduğu, "komutan, general" anlamındaki *urungut* kelimesinden anlaşılmaktadır:

urungut: General, Heerführer [General, komutan] (Dış, *törtägü yäklär u. -ları* 412-3; *tört ulug yäklär u.-ları* 316, 568; *tört yäklär u.-ları* 582; *[yäklär] u.-ları* 220).

Ancak, bu tür kullanımların dışında doğrudan doğruya şeytan komutanı adı olarak kullanılan kelimelere de rastlanmaktadır:

siki: < *Skr. Siṃha*

subumi: < *Skr. Subhūma*

upasiki: < *Skr. Upasiṃha*

Bir Şeytan Sınıfının/Grubunun Adı

Kayıtlardaki *asure, katapudani, kumbante, m(a)horagi, maruti, pudani* kelimelerinden şeytanlara ait özel sınıfların bulunduğu tespit edilebilmektedir:

asure: < *Skr. asura*

katapudani: < *Skr. kataputāna*

kumbante, kumbantı, kumbhanda: < *Skr. Kumbhāṇḍa* (< *Skr. kumbhanda*)

m(a)horagi, maharuk: < *Skr. mahoraga*

maruti: < *Skr. marut*

pudani: < *Skr. putana*

Bir Şeytan Prensi

Kayıtlarda geçen *sančayi* kelimesi "şeytan prensi„ anlamında kullanılmıştır. Bu da şeytan gruplarındaki askeri düzenin yanısıra şeytanlar arasında bir nevi kraliyet sisteminin de bulunduğunu göstermektedir:

sančayi: < *Skr. Saṃjaya*

Değerlendirmeler ve Sonuç

Eski Türkçede geçen şeytanla ilgili kelimelerin sayısı oldukça fazladır. Elde edilen verilerden hareketle bu tür kelimelerin ağırlıklı olarak Budist-Maniheist inanışlar tesiriyle ve Sanskritçe yoluyla geldiği söylenebilir. Bunun dışında Toharca ve Soğdçadan da alıntılar bulunmaktadır. Bu durum din tesirinin yanısıra komşuluk ilişkilerine de bağlanabilir. Nitekim tarihî Türk lehçelerinden bugüne iki yüz civarında kelimeyle çağrıştırılan şeytan kavramı, Türklerin mensubu olduğu tüm inanç sistemlerinde bulunduğu için, o inanç sistemlerinin dillerine bağlı olarak alıntılama yoluyla Türkçeye geçmiştir. Türkçede şeytanı karşılarken Arapça, Farsça, Çince, Sanskritçe, Toharca, Rusça ve Latinceden alıntı kelimelerin kullanılması dinî tesirden hareketle komşuluk ilişkilerinin artmasına bağlanabilir. Sözgelimi Eski Türkler Budist-Maniheist bir öğretiyi benimseyince, dillerindeki şeytan ile ilgili alıntılar da Sanskritçe (*amanuşi, butı, çantani vb.*) ve Toharca (*asuri, pret vb.*); Gagavuzlar Hristiyan olunca ya da Orta Asya'daki Türk boyları Hristiyan bir güç olan Rusların hakimiyeti altına girince Latince (*devol, demon vb.*), Rusça (*çort vb.*) ve Türkler İslamiyeti kabul edince de Arapça (*şeytan, iblis vb.*), Farsça (*dev, ardav vb.)* gibi kelimeleri alıntılanmıştır (Yıldız, 2011)

Kayıtlar, şeytanın İslamdaki gibi tek bir varlıktan ziyade; sınıfları, komutanları, prensleri olan bir topluluk halinde bulunduğunu göstermektedir. Üstelik bu sistemin organize çalıştığı *Dışastvustik* metninden anlaşılmaktadır. İki tüccarın Buda ile karşılaşmasını konu edinen bir efsane olan bu metinde şeytan kumandanları yönlere göre ayrılmış hatta her şehre ayrı bir şeytan görevlendirilmiştir:

Güney yönünün dört kumandanı: *Danıkı < Skr. Dhaṇika, Danadatı < Skr. Dhanadatti, Mıçukamala < Skr.?, Prştaka < Skr. Prṣṭaka* (Kaljanova, 2005: 143).

Batı yönünün dört kumandanı: *Sıkı < Skr. Siṃha, Upasiki < Skr. Upasikī, Şankara < Skr. Śaṃkara, Çakaladabı < Skr. ?* (Kaljanova, 2005: 148).

Kuzey yönünün dört kumandanı: *Dırgı < Skr. Siṃha, Susadırı < Skr. Upasikī, Purnakı < Skr. Śaṃkara, Katalı < Skr. ?* (Kaljanova, 2005: 127).

Alt tarafın dört kumandanı: *Bumı < Skr. bhūma, Subumı < Skr. subhūma, Katı < Kaṭa, Upakadı < upakāla* (Kaljanova, 2005: 150).

Şeytanların şehirlere dağılımıyla ise yine *Dışastvustik* metninde açıkça görülmektedir (Kaljanova, 2005: 128-129):

(547-565) Varunı (şeytan) Patalıputur'da, Sankaş şehrinde Aparaçıtı (şeytan), Lank şehrinde Çandanı şeytan, Tartalumı şeytan Sudarşan şehrinde, Kalmaşapadı (şeytan) Varçı şehrinde, Subarmı şehrinde Aparaçıtı (şeytan), Şılabadrı (şeytan) Yanpur şehrinde, Uçayan şehrinde Natakı

(şeytan), Parapuntarı şehrinde Pundarıkı (şeytan), Darmapalı (şeytan) Grdrakut şehrinde, Pançapap şehrinde Arası şeytan, Makakırası (şeytan) Kaşmır şehrinde, Vardı şehrinde Pandarakı şeytan, Katı şeytan Magad şehrinde, Uçayan şehrinde Kapılı şeytan, Natakı (şeytan) aynı şekilde Matur şehrinde, Çampay şehrinde Raçabadrı (şeytan) Purnabadrı (şeytan) Katankent şehrinde, Surparak şehrinde Şırıbadarı (şeytan), bütün şehirlerde Nandakı (şeytan yerleşmiştir). (569-577) Yine Kaş şehrinde Kutayu (şeytan), Paru (şeytan) Atıpur şehrinde, Avkan şehrinde Çatadırı (şeytan), Sınhabalı (şeytan) Grdrakut şehrinde, Patrı şehrinde "uzun giysili (kadın)" adını alan sekizinci şeytan, Çaytı şehrinde Vadı şeytan, Avatı şeytan, Katı ve Upakadı adlı şeytanlar aynı şekilde Varunavatı şehrindedirler. (577-580) Kımbını (adlı) şeytan Raçagrh'ta, Vıpul şehrinde Yakşı adlı şeytan yerleşmiştir. (580-581) (Toplam) 5000 şeytandır. (581-583) Onlara tapınırlar. Çok güçlü o şeytanlar (bu şehirlerde) ikamet ederler. (583-588) Nara nara, Tıravıntı, Manıbadrı, Purnabadrı, Avatı, Vadı, Susara, Subrçarı, Darmanıtı ve Sunıtrı (gibi) bu büyük (ve) güçlü şeytanların adlarını vermek gerek. (589-602) Şöyle ki, Indrı, Somı, Varunı, Praçapatı, Baradıvaçı, Işanı, Çandanı, Arpı, Mananıkı, Vayraçanı, Kamaşırıştı, Kınıkanta, Kandaka, Badar, Manır, Manıçarı, Paranadı, Upapançıkı, Şatagırı, Haymavatı, Purnakı, Kandırakovındı, Gopalı şeytan, Atavakı, insanların hükümdarı Çanarşabı, Çıtrıçırı, Gandarvı, Dırgaşakutı ve Mandalı, Pançalagandı, Sumanı, Dırgı şeytan, topluluğu ile (birlikte) Tupalı, Tarkantakı adlı şeytan. (602-604) Çok korkunç bu şeytanlar yeryüzüne yerleşmişler.

Eski Türkçe *yek* kelimesi kimi kaynaklarda Sanskritçe *yaksa* kelimesinden alıntılanmış olarak gösterilmektedir. Ancak bu kelimenin *yek içgek* ikilemesi içinde kullanılıyor olması ve EDPT gibi kaynaklarda **ye:ge:k içge:k* biçiminde kaydedilmiş olması (Clauson, 1972: 910), kelimenin Türkçe kökenli olduğunu düşündürmektedir. Türkçede fiilden isim yapan {–k+} eki (*parla-k, ışı-k vb.*) "yemek" anlamlı *ye-* fiiline de gelerek *yek* biçiminde bir isim oluşturmuş yahut, *içgek* "içen" kelimesinde olduğu gibi fiilden isim yapma eki {-GAk+} ile (*yum-gak, kız-gak vb.*) türemiş ve /-g-/ sesinin sızıcılaşıp erimesiyle telafi uzunluğu oluşturarak *yegek* > *ye:k* biçimine dönüşmüş olabilir. Kaynaklarda *yek içgek* ikilemesinin sıkça tespit edilmesi kelimenin Türkçe olduğu ihtimalini güçlendirmektedir.

Türk kültüründe şeytan konusu; az incelenmiş, ancak zengin malzemeye sahip konulardan biridir. Bu çalışma, taradığı verilerden hareketle Eski Türkçe bakımından bu durumu ortaya koymuş durumdadır. Ayrıca Eski Uygur metinlerindeki verilerden, döneme ait şeytan algısının *İslamiyet*, *Şamanizm*e, *Gök Tanrı* dinine nazaran daha karmaşık olduğu anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili çalışmaların artması daha sağlıklı analizlerin yapılmasına yardımcı olacaktır.

NOTLAR

[1] Hacer Tokyürek tarafından *Eski Uygur Türkçesinde Budizm ve Maniheizm Terimleri* başlıklı bir doktora tezi yapılmış olsa da, bu tezde şeytan kavramı doğrudan ele alın-

mamış, zaman zaman cümle içlerinde işlenmiş; tezde ise asıl olarak Budizmin dört asil gerçeği, sekiz asil yolu uygulayanların elde ettiği unsurlar, üç cevher, erdem, varoluş zincirinin on iki halkası, dört yardımcı sebep, beş skandha, üç bilgi ya da varoluşun üç işareti, üç hazine ve Budizmin öğretileri, doğum-ölüm döngüsü, nirvana, üç zaman, Mani Buddha, iki prensip ya da kök, iyiliğin kaynağı, ışık dünyası, karanlığın dünyası, dört mühür, dört tanrı, manastır hayatı, ibadet, on türlü günah, kurtuluş yolu, samsara, uyanmak konuları çerçevesinde bir veri tabanı oluşturulmuştur.

2 Bu çalışmada eser taramalarına özgü kaynak bilgisi verilirken ilgili verinin yanında, parantez içinde eserin kısaltması ve sayfa numarası gösterme yoluna gidilmiştir.

3 **erklig ölümlüg şmnu***:* Ölüm tanrısını gösteren diğer bir ifadedir. Yukarıda da belirtildiği üzere ölüm tanrısı bir şeytandır ve ruhları aldatmaya çalışır. Burada önemli olan ölüm tanrısını alt etmektir. *erklig ölümlüg şmnug yigedip maha mudura tözlüg ölümsüz orunug bulur* [Totenbuch/888-890] Güçlü ölüm şeytanını yenip Mahā-mudra esaslı ölümsüzlük yerini bulur (Tokyürek, 2009: 189).

KISALTMALAR

Skr. : Sanskritçe
Toh. : Toharca

KAYNAKLAR

And, Metin. *Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitologyası*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.

Bayat, Fuzuli – Minara Esen Aliyeva. *Eski Türkçe Sözlük*. İstanbul: Yalın Yayıncılık, 2008 (= ETS)

Clauson, Sir Gerard. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford, 1972 (= EDPT)

Çobanoğlu, Özkul. "Karşılaştırmalı Halkbilimi Bağlamında Eston ve Türk Folklorunda Şeytan Tasarımları." *Prof. Dr. Harun Güngör Armağanı*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2010, s. 157-174.

Çobanoğlu, Özkul. "Türk Halk Kültüründe Şeytan Telakkisi Üzerine Tespitler." *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 2009/1-2, s. 269-282.

Eraslan, Kemal. *Eski Uygur Türkçesi Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2012 (= EUTG)

Gabain, A. Von. *Eski Türkçenin Grameri*. Çev.: Mehmet Akalın, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000 (= ETG)

Hamilton, James Russell. *İyi ve Kötü Prens Öyküsü*. Çev. Vedat Köken, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998 (= İKP)

Kaya, Ceval. *Uygurca Altun Yaruk (Giriş, Metin ve Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994 (= UAY)

Orkun, Hüseyin Namık. *Eski Türk Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1986 (= ETY)

Paçacıoğlu, Burhan. *VIII-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı*. Ankara, 2006 (= TSD)

Tekin, Şinasi. *Uygurca Metinler II. Maytrisimit*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1976 (= Mayt)

Tez, Zeki. *Mitolojinin Kültürel Tarihi. Doğu ve İslam Mitolojisi. Mitolojik Söylenceler*. İstanbul: Doruk Yayınları, 2008.

Tokyürek, Hacer. "Eski Uygur Türkçesinde Ölüm Kavramı ile İlgili İfadeler." *Bilig Dergisi*, Yaz / 2009, sayı 50, s. 169-198.

Tokyürek, Hacer. *Eski Uygur Türkçesinde Budizm ve Maniheizm Terimleri*. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri, 2011.

Türk Dil Kurumu, *Büyük Türkçe Sözlük*, http://tdkterim.gov.tr/bts/ (08.12.2013) (= BTS)

Wikipedia, http://en.wikipedia.org/wiki/the_infernal_names (08.12.2013) (= wk)

Yakup, Abdurishid. "Dišastvustik. Eine altuigurische Bearbeitung einer Legende aus dem Catusparisat-Sutra." *Veröffentlichungen Der Societas Uralo-Altaica*, Band 71, Harrassowitz Verlag, 2006. (= Dış)

Yıldız, Hüseyin. "Türk Dilinde Şeytanı Adlandırmak." *III. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi TUDOK 2010 (20-22 Eylül 2010 – İstanbul), Bildiriler Kitabı*, II. Cilt, İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, 2010: 1385-1398.

View publication stats